

Radoslav Večerka

Brno

K STAROSLOVĚNSKÝM ŽIVOTŮM KONSTANTINOVU
A METODĚJOVU

Sotva které památky starého slovanského písemnictví vyvolaly dosud tolik odborné pozornosti jako Život Konstantinův a Život Metodějův; vědecká literatura, která o nich od jejich objevení moderní vědou vznikla, je už takřka nepřehledná.¹ A není divu. Jako nejskvělejší výtvořky velkomoravské literatury (a první slovanské školy literární) a jako prvořadě historické prameny pro dobu svého vzniku zaujímají nutně centrální postavení v zorném poli každého filologa a historika, který se zabývá slovanským písemnictvím a dobou jeho cyrilometodějských počátků. Jakýkoli dílčí poznatek získaný jejich analýzou literární, historickou, textově kritickou, jazykovou apod. stává se ipso facto příspěvkem k poznání vzniku staroslověnského jazyka a literatury.

V naší stati se pokusíme najít odpověď na dvě otázky:

1. zda obě památky jsou dílem jednoho autora;
2. zda pasáž o učiteli známém slovanského jazyka v žádosti moravského poselstva byla obsažena v původní verzi ŽK (a zda tedy vůbec lze počítat s tímto motivem moravské žádosti v Byzanci).

Rozřešení prvního z těchto problémů má dílčí dosah pro poznání cyrilometodějské družiny na Velké Moravě a jejího personálního složení. Odpověď na druhou otázku má klíčový význam pro rekonstrukci velkomoravského literárního standardu jazykového, jeho konkrétní podoby i funkčně stylové povahy.

1.

V otázce autorství obou anonymních památek panují v odborné literatuře dva protichůdné názory, a to jednak, že jde o výtvořky dvou autorů různých, a jednak, že obě jsou dílem autora jednoho. První domněnka sice v soudobé slavistice převládá, ale zastávce nachází znovu a znovu i druhá, nověji např. v I. Dujčevovi, F. Dvorníkovi nebo K. Mečevovi, podle nichž byly oba Životy složeny jednou a touž tvůrčí osobností z velkomoravské literární školy, nejspíše prý Klimentem Velickým.² Domnívám se však, že tezi o jednom společném autoru ŽK a ŽM nelze

¹ Novověkou tradici vědeckého výzkumu památek zahájil před 130 lety A. V. Gorskij statí *O sv. Kirille i Metodii* (Moskvitjanin 3, 1843, 405—434).

² Viz I. Dujčev: *Kām tālkuvaneto na prostrannite Žitija na Kirila i Metodija* (Chiljada i sto godini slavjanska pismenost, Sofija 1963, 93—117; viz zejm. formulaci v závěru stati); K. Mečev: *Kām vāprosa za avtorstvoto na Prostrannite žitija na Kiril i Metodij* (Izv. Inst. za lit., kn. 16, 1965, 105—124); týž: *Za prostrannite Žitija na bratjata Kiril i Metodij* (Rodna reč 1965, Nr 6, 27—30);

nadále držet. Za těžko překonatelnou překážku jejího uznání pokládám mimo jiné nemalé stylistické rozdíly mezi oběma památkami, které s největší pravděpodobností poukazují i k rozdílným tvůrcům. Otázkám stylu obou památek byla už v odborné literatuře věnována jistá pozornost. Tradice literárně estetického a jazykově stylistického přístupu k oběma památkám — které byly dotud hodnoceny jako historické prameny — začíná se r. 1903 statí V. Lamanského v časopise *Žurnal Ministerstva narodnogo prosvěščenija* a pokračuje až do současnosti. Jen z poválečné doby lze z prací s touto tematikou připomenout např. studie F. Tomšiče, H. Birnbauma a J. Pogačnika věnované speciálně ŽM (ale první dvě podávají spíše celkovou lingvistickou charakteristiku památky, hl. její syntaxe a frazeologie, než charakteristiku jejího stylu) a studii G. Wytrzensa o stylu ŽK.³ Přímo na diference v stylu obou životopisů bylo rovněž poukázáno už několikrát, ve vlastním ocenění stylistických kvalit obou skladeb se však v literatuře předmětu objevují hodnotící soudy přímo protichůdné. Tak N. van Wijk v studii o jazykové a stylistické stránce ŽK klade tuto památku vysoko nad ŽM,⁴ kdežto R. Picchio rozlišuje v obou památkách vrstvu přejatou, citovanou („compilazione“) a vlastní (autorskou) vrstvu fabulační („narrazione“) a na základě srovnání pouze této vrstvy autorské hodnotí výše formulační a stylistické umění autora ŽM než autora ŽK.⁵ V naší úvaze nám ovšem nepůjde o stanovení toho, zda se v textu té nebo druhé skladybje projevuje větší nebo menší míra uměleckého a stylizačního mistrovství, nýbrž o zjištění stylistických rozdílů samých o sobě, bez jejich dalšího (osobně subjektivního) hodnocení. Můžeme přitom konstatovat, že tyto diference jsou tak značné, že se nabízejí už i na základě zběžného čtenářského dojmu a byly takto (většinou bez podrobnější analýzy) v odborné literatuře mnohokrát připomenuty.⁶ Kromě subjektivně intuitivního postupu lze však různost obou památek dokumentovat též způsobem objektivnějším a „měřitel-

týž: *Kiril i Metodij — istoričeski izvori i literaturni pametnici* (Sofija 1969; srov. kap. VI. Za avtora na Žitijata, str. 175—193); F. Dvorník: *Byzantské misie u Slovanů* (Praha 1970, 192—193). — Jinou — zcela neudržitelnou — teorií o jednom společném autoru obou životopisů zastává V. Sl. Kiselkov v několika pracích, naposledy v stati *Za avtorstvoto na prostrannite Žitija na Kiril i Metodij* (Izv. Inst. za literatura 11, 1961, 31—53), v níž přisuzuje autorství obou skladeb arcibiskupovi Vasiliji Trnovakému (z přelomu 12. a 13. stol.); zevrubnou kritiku tohoto názoru viz v citované studii Dujčevové.

³ Viz F. Tomšič: *Vita Methodi* (Slavistična revija 8, 1955, 195—208; 9, 1956, 65—79); H. Birnbaum: *Zur Sprache der Methodvita* (Cyrillo-Methodiana, Köln-Graz 1964, 329—361); J. Pogačnik: *Zgradba in slog Metodijevega Žitja* (Makedonski jazik X/1—2, 1959, 57—78); G. Wytrzens: *Zum Stil der Vita Constantini* (Cyrillo-methodianische Fragen, Wiesbaden 1968, 43—50).

⁴ Práví doslova, že soudobý čtenář ŽK, „wird staunen, daß ein Slave aus dem 9. Jh. die ein oder zwei Jahrzehnte früher künstlich geschaffene Schriftsprache auf eine ästhetisch so hervorragende Weise verwendet hat und instande gewesen ist, seine schön konstruierten Sätze zu so harmonisch verlaufendem Kapitel zusammenzuschmieden, daß ein moderner Mensch ästhetisch davon genießen kann. Ganz anders die trockene Erzählungsart der Vita Methodii“ (*Zur sprachlichen und stilistischen Würdigung der aksl. Vita Constantini*, Südostforschungen 6, 1941, str. 78).

⁵ R. Picchio: *Compilazione e trama narrativa nelle „Vite“ di Constantino e Metodio* (Ricerche Slavistiche 8, 1960, 61—95).

⁶ Z novější literatury srov. např. výrok M. Weingarta: „Legenda o Metodovi je slohove omnoho jednoduchšia, má menej periód a rozvinutých viet, viac jednoduchých viet, menej hypotaxy a viac parataxy. Je to v shode s jej slohom prevážne rozprávacím, kým v legende o Konštantínovi zaujíma veľké miesto filozofický sloh a retorické složky“ (*Československý typ cirkevnej slovančiny*, Bratislava 1949, str. 30). Podobně se vyjadřuje i T. Lehr-Spławiński: „Pod względem stylu Ż. M. przedatawja się znacznie skromniej od Ż. K., który się różni odeń bardziej bogatą i skomplikowaną budową zdań i frazeologii“ (*Zywoty Konstantyna i Metodogo (obszerne)*. Sporządził T. Lehr-Spławiński, Poznań 1959, str. XXX). Stejně vyznívá i soud F. Grivce: „Po treznem in jadnatem zgodovinskem slogu je ŽM bistveno različno od bolj govorniškega sloga ŽK“ (*Slovenska blagovestnika sv. Ciril in Metod*, Celje 1963, str. 224). Aj.

ným“. Ukážeme dále podrobněji, jak se projevuje v jednom dílčím jevu — v rozdílném stylově kompozičním využití biblických citátů.

Nápadný a na první pohled zřejmý je především rozdíl kvantitativní: ŽK obsahuje podstatně více biblických citátů než ŽM. Nejzvěrubněji vysledoval biblické citáty a narážky na bibli v textu ŽK a ŽM Fr. Grivec v latinském překladu obou památek; vyjdeme-li z jeho údajů, můžeme sestavit tento soupis biblických citátů a narážek, seřazený podle biblických knih:⁷

ŽK—Gn 1.31:21.12; 2.20:2.20—21; 9.3:21.10; 9.3—6:16.3—6; 9.9:16.1—3; 9.12:20.6; 9.16:16.28—29; 9.26—27:19.21—23; 17.7—13:16.13—14; 32.25—32:20.13—14; 49.10:18.6; Ex 19.16:15.7; 20.4:7.8—9; 32.6:21.14—15; 34.9:15.8—9; Lv 11.6n.:21.8—9; Dt 11.22,24:18.2—5; 14.7 (v. Lv 11.6); 32.15:21.13—14; Ps 15.9:34.20—21; 32.6:14.1—2; 40.10:20.1; 49.14:29.1—2; 54.23:11.1; 60.5:35.18; 65.4:30.17—18; 95.1:30.15—16; 97.4:30.16—17; 101.26:35.4—5; 103.2:35.5; 110.4:1.4; 115.6:4.14—15; 116.1:30.18—19; 118.90 (v. Ps 101.26); 121.1 (v. Ps 15.9); 123.6n.:4.6; 144.19:30.19—20; 150.5:2.25—26; Pr 6.20, 23:2.25—26; 7.4:2.26—3.1; Sap 7.29:3.1—2; 8.2,9:3.2—3; 9.1n.,4,10,19:4.12—14; 10.9 (v. Sap 8.2,9); Is 7.14:19.8—9; 11.1:18.6; 32.4:28.7—8; 35.5:28.6—7; 48.12,16:14.10—11; 49.1,6:18.6—7; 53.8:8.19—20; 65.15n.:19.15—17; 66.7:19.15—17; 66.18—20:25.15—20; Jr 6.16—19:17.10—18; 11.2—4:16.15—19; 16.16:25.20—21; 30.6—7:19.13—15; 31.31—33:17.3—10; Ez 11.19:17.2—3; 33.11:1.5—6; 36.26 (v. Ez 11.19); Dn 2.40:18.17; 2.44:18.24—27; 2.45:18.18—19; 7.9n.:23.27—28; 9.24:18.15—17; Jl 2.13 (v. Ps 110.4); Mi 5.2n.:19.9—13; Zch 9.9—10:18.8—12; Ma 1.10n.:17.25—29; 2.14—16:29.4—8; 2.15:29.2—4; Mt 1.23 (v. Is 7.14); 5.27—28:29.8—11; 5.32:29.11—13; 5.44:9.20—21; 5.45:30.5—6; 6.34:10.29; 7.7n.:27.7; 10.9n.:29.19—20; 10.10:11.23—24; 19.6:29.13—14; 21.21n.:27.6—7; 23.13:31.5—7; 25.18:3.26; 28.10—20:30.23—31.1; Mc 16.15—17:31.1—4; 16.18:10.25—26; L 6.27—29 (v. Mt 5.44); 6.28:9.25; 10.7 (v. Mt 10.9); 11.9 (v. Mt 7.7); 11.52:31.7—8; J 1.1:27.10—11; 1.12:30.20—21; 8.44:28.10; 10.27n.:1.13—14; 15.13:9.26—27; 17.20n.:30.21—23; 1C 11.1:1.20; 14.5—40:31.9—33.13; Ph 2.11:33.14—15; 1T 2.4:1.4—5; Tt 1.15:21.10—11.

ŽM — Gn 2.1:68.20—21; 2.7:68.6—7; 4.26:68.18; 5.24:68.18—19; 6.9:68.19; 14.18:69.26—27; 22.18:68.22—23; 28.12:68.25—26; 35.2—4: 68.24—25; 41.38:68.27; 49.8,19:68.26; Ex 7.1:68.30; 13.21:68.30—31; 14.29:68.31—69.1; 31.18:69.4; 33.11:69.2—4; 1 Rg 8.22:69.6—7; 3 Rg 17.1:69.10; 17.17,24:69.10—11; 18.20, 40:69.12; 4 Rg 1.9,14:69.11; 2.9,11,13:69.13—14; 2 Par 20.7:68.22; Jdt 8.22 (v. 2 Par 20.7); Job 1.1:68.27—28; 42.12:68.29; Ps, 1.4:76.7; 32.6,9:68.4—5; 54.23:77.7; 62.12:78.3—4; 77.13 (v. Ex 14.29); 77.14 (v. Ex 13.21); 77.17,25:69.1—2; 77.40 (v. Ps 77.17); 77.71n.:69.7; 98.6:68.29—30; 103.16:76.7; 105.14 (v. Ps 77.17); 116.1:74.2—3; 131.1:69.7; Pr 8.25:67.13; 10.19 (v. Ps 62.12); 21.1:76.26; Sap 4.10:78.5; 5.16:78.6—7; 10.17 (v. Sap 5.16); 13.5:67.7—8; Eccl 44.16 (v. Gn 5.24); 46.16:69.6; Is 41.8 (v. 2 Par 20.7); 1 Mach 2.57 (v. Ps 131.1); 2.69:78.20; Mt 7.16:74.8—9; 10.18,22:74.23; L 2.14:73.14; 10.1:74.14; 23.46:78.15—16; 21.12,16 (v. Mt 10.18,22); J 8.44:74.15—16; 14.11:68.1; 15.26:68.3; A 2.11,4:74.3—4; 13.36 (v. 1 Mach 2.69); 1 C 9.22:70.23,24; 13.9:67.5—6; 2 C 11.26n.:77.3—5; E 4.1:78.28—29; 6.11:68.13—14; 1 T 2.4:70.12—13; 2 T 4.3n.:74.5—6; Tt 1.16:73.19; Hb 11.5 (v. Gn 5.24); Ja 2.23 (v. 2 Par 20.7); 2.26:73.18; 1 P 1.20:67.14—68.1; 2.17:72.9—10; Ap 14.13 (v. Sap 5.16).

⁷ Grivicův překlad viz v *Acta Academiae Velehradensis* 1941, fasc. 1—2; u každého místa uvádím po dvojitěce stránku a řádek slovenského znění v textu ŽK a ŽM podle vydání P. A. Lavrova: *Materialy po istorii voznikovenija drevnejšej slavjanskoj pišmennosti* (Trudy slavjanskoj komissii, t. I), Leningrad 1930.

Pravda, počet míst citovaných Grivcem je zhruba v relaci s rozsahem památek, zato už rozsah citovaných biblických úryvků relací s rozsahem památek nezachovává, neboť je asi v poměru 1:5 ve prospěch ŽK. A ani tento kvantitativní údaj není ještě směrodatný pro vystižení rozdílu mezi ŽK a ŽM v citování biblických textů. Daleko nejzávažnější jsou kvalitativní diference mezi oběma památkami: zatímco v ŽK se běžně užívá citací více méně doslovných, často i několikaveršových, je v ŽM věrná citace celých biblických versů zcela vzácná a většina míst, na něž upozorňuje l. c. Grivec, není vlastně ničím jiným než pouhou aluzí, narážkou, popřípadě slovním obratem, rčením, eventuálně volnou parafrází příslušného biblického verše. Je tomu tak zejména v rozsáhlé úvodní pasáži (prologu) ŽM (tj. té části, která se zpravidla uvádí jako „1. kapitola“), která obsahuje mj. stručný encyklopedický přehled biblické historie (a byla snad — v latinské verzi (?) — přímo výtvorem Metodějovým, jeho písemným „vyznáním víry“ (professio fidei), které mělo osvědčit před papežskou stolicí jeho pravověrnost jako ustanoveného arcibiskupa).⁸ Např. úryvek z ŽM *moisi... zakonъ ljudьmъ dastъ, b(o)žiemъ prvstъmъ napisanъ* (!) (Miklošič *napisanъ*) (str. 69, ř. 3—4 Lavronova vydání) odkazuje na Ex 31.18, v řeckém znění *Καὶ ἔδωκεν Μωσεί, ἥνικα κατέπαυσεν λαλῶν αὐτῷ ἐν τῷ ὄρει τῷ Σινα, τὰς δύο πλάκας τοῦ μαρτυρίου, πλάκας λιθίνας γεγραμμένας τῷ δακτύλῳ τοῦ θεοῦ*, a na Dt 9.10 *καὶ ἔδωκεν κύριος ἐμοὶ τὰς δύο πλάκας τὰς λιθίνας γεγραμμένας ἐν τῷ δακτύλῳ τοῦ θεοῦ, καὶ ἀπ' αὐταῖς ἐγγράπτο πάντες οἱ λόγοι, οὓς ἐλάλησεν κύριος πρὸς ὑμᾶς ἐν τῷ ὄρει ἡμέρα ἐκκλησίας*; vskutku doslovně se shoduje se zněním bible pouze obrat *božiemъ prvstъmъ napisanъ*. Nebo úryvek *Elisěi, milotъ priimъ, suguba čjudesa sъtvori* (str. 69, ř. 13—14) odkazuje na 4 Řg 2.13: *Καὶ ὕψωσεν τὴν μηλωτὴν Ἡλίου, ἣ ἔπεσεν ἐπάνωθεν Ἐλισαίε, καὶ ἐπέτρησεν Ἐλισαίε καὶ ἔστη ἐπὶ τοῦ χεῖλους τοῦ Ἰορδάνου*, obsahuje však z vlastního biblického textu jen spojení *milotъ priimъ*.

Podobné věcné narážky a verbální reminiscence na bibli jsou pro ŽM velmi typické; skutečných souvislých citátů z bible je v památce jen poskrovnu (např. Ps 32.6, 32.9, Šap 13.5, L 2.14, J 14.11, A 2.11.4, 2 C 11.26n.).

Zato v ŽK jsou delší, souvislé a doslovné biblické citáty běžné, např. na str. 30, ř. 17—18 citát z Ps 65.4 (pro srovnání viz paralelní znění z PsSin):

ŽK

PsSin

vsę zemlę da poklonitŝe i da poetъ tebe,
da pojutъ že imeni tvoemu, vyšniŝi

vъsę semlę da pokloni-t-i sje i poetъ tebe.
da pojotъ že imeni tvoemu vyšъnei

A nejsou v ŽK výjimkou ani několikaveršové citáty, např. na str. 17, ř. 3—10 citace Jr 31.31—33:

se dnъie gredutъ, glagoletъ gospodъ,
i zavęstaju domu iđovu i domu izrailevu
zavętъ novъ, ne po zavętu, iže zavęstachъ
otcemъ vašimъ (vъ dnъ vъ nъže) priim-
šu mi ruku ichъ, izvesti ichъ izъ zemlę
egipetъskye, jako i ti ne prebyša vъ zavętę
moemъ, i azъ vъznenavidęchъ ѓ. jako

Ἰδοὺ ἡμέραι ἔρχονται, φησὶν κύριος,
καὶ διαθήσομαι τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ καὶ τῷ
οἴκῳ Ἰουδα διαθήκην καινὴν, οὐ κατὰ
τὴν διαθήκην, ἣν διαδέμην τοῖς πατρά-
σιν αὐτῶν ἐν ἡμέρᾳ ἐπιλαβομένου τῆς
χειρὸς αὐτῶν ἐξαγαγεῖν αὐτοὺς ἐκ γῆς
Αἰγύπτου, ὅτι αὐτοὶ οὐκ ἐνέμειναν ἐν

⁸ Srov. F. Grivec: *Prvo poglavje Žitja Metodija* (Zbornik u čast A. Belića, Beograd 1937, 135—140). Nověji zevrubně o prologu k ŽM, o jeho vnitřním složení i funkci viz V. Vavřínek: *Staroslověnské životy Konstantína a Metoděje*, Praha 1963, 86—92; tam i vývoj názorů na danou problematiku a bohatá literatura předmětu.

se zavěťt moi, iže zavěštaju domu izrailevu; po dñechť oněchť, řeče gospodě, daju zakony moa vь pomyšlěniã ichť, i na srědñci ichť napišu e, i budu imť vь bogť, i ti budutě mi vь ljudi.

τῇ διαθήκῃ μου, καὶ ἐγὼ ἠμέλησα αὐτῶν, φησὶν κύριος· ὅτι αὕτη ἡ διαθήκη, ἣν διαθήσομαι τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ μετὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας, φησὶν κύριος. Διδούς δώσω νόμους μου εἰς τὴν διάνοιαν αὐτῶν καὶ ἐπὶ καρδίας αὐτῶν γράψω αὐτούς· καὶ ἔσομαι αὐτοῖς εἰς θεὸν, καὶ αὐτοὶ ἔσονται μοι εἰς λαόν·

Největším takovým souvislým úryvkem z bible je v ŽK známý citát 1 C 14.5—40 v pasáži popisující Konstantinovu disputaci v Benátkách s „trojjazyčníky“ o slovanském písmu a písemnictví (v Lavrovově vydání str. 31, ř. 9 až str. 33, ř. 13); o něm však někteří autoři (např. Grivec) soudí, že je v textu ŽK mladším dodatkem.

Převahou krátké, slovní, nevětné odkazy na bibli v ŽM tvoří pro svou syntaktickou neucelenost a neuzavřenost nedílnou součást autorského pásma vyprávění a většinou jen specifickým způsobem zabarvují jeho jazyk. Naproti tomu se v textu ŽK biblické citáty vydělují jako samostatné syntaktické jednotky — celé věty a souvětí nebo skupiny vět („odstavce“) — a představují tak v tkáni skladby další, specifické pásmo vedle pásma autorského. Jeho relativní samostatnost a oddělenost od vlastního autorského textu přitom nevyplývá jenom ze syntaktické ucelenosti citovaných úryvků, nýbrž je nápadně často vyjádřena přímo i verbis expressis, totiž uvozovací větou, která signalizuje následující citát z bible jako takový. Rozdíl mezi oběma památkami v tomto postupu je přímo zásadní, jak ukáže přehled všech příslušných míst:

Strana a řádek Lavrovova vydání	Text	Uvozuje citát z
Život Konstantinův		
1, 12—13	<i>znaetě bo gospodě svoe, iže ego sustě, jako že řeče</i>	J 10.27
1, 19—20	<i>jakože řeče apostolě</i>	1 C 11.1
7, 8	<i>bogu rekšu kť moiseovi</i>	Ex 20.4
8, 18—19	<i>prorokť že glagoletě o nemť</i>	Is 53.8
9, 19—20	<i>pisano bo estě vь ieiaggelěskychť knigachť</i>	Mt 5.44, L 6.27n.
9, 25	<i>bogť estě reklť... tě estě paky reklť</i>	J 15.13
10, 25	<i>bogť milostivyi reklť</i>	Mc 16.18
14, 9—10	<i>isaia bo řeče</i>	Is 48.12, 16
15, 6—7	<i>kako musii řeče duchomť svętymť vь svoei molitvě, rucě rasprostertě</i>	Ex 19.16 a 34.9
15, 25—16, 1	<i>bogť... řeče bo kť nemu</i>	Gn 9.9 a 9.3—6
16, 12—13	<i>bogť bo glagola kť avraamu</i>	Gn 17.13

Strana a řádek Lavrovova vydání	Text	Uvozuje citát z
Život Konstantinův		
16, 14	<i>toi že kъ ieremii paky vъprietъ</i>	Jr 11.2—4
17, 2	<i>bogъ jazyky (var. jezekiiljemъ) vъprietъ</i>	Ez 11.19
17, 3	<i>ieremia bo reče javě</i>	Jr 31.31—33
17, 10	<i>i paky toi že ieremia reče</i>	Jr 6.16—19
17, 24	<i>malachia bo javě vъprietъ</i>	Ma 1.10—11
18, 2	<i>tako musii glagoletъ</i>	Dt 11.22, 24
18, 8	<i>reče bo zacharia</i>	Zch 9.9, 10
18, 12	<i>iakovъ že reče</i>	Gn 49.10
18, 15	<i>danilъ bo reče, otъ aggela naučenъ</i>	Dn 9.24
18, 24	<i>jako že reče prorokъ</i>	Dn 2.44
19, 1—2	<i>jakože prorokъ isaia javleetъ, glagole kъ vamъ</i>	Is 65.15—16
19, 7	<i>isaija bo skazaetъ rožděstvo ego</i>	
	<i>otъ děvy, glagole sice</i>	Is 7.14
19, 9	<i>i michěja reče</i>	Mi 5.2—3
19, 13	<i>iereměja že</i>	Jr 30.6—7
19, 15	<i>isaija bo reče</i>	Is 66.7
20, 1	<i>reče bo vъ psalměchъ</i>	Ps 40.10
21, 9—10	<i>prъvomu zavětu zapovědajuštu</i>	Gn 9.3
21, 12	<i>i bogъ bo vъ tvari glagoletъ</i>	Gn 1.31
21, 14	<i>(bogъ)... reče... i paky</i>	Dt 32.15
23, 10—11	<i>kako imetъ danilu věru? onъ bo reče</i>	a Ex 32.6
25, 14—15	<i>isaia bo otъ lica gospodně vъprietъ glagole</i>	Dn 9.24
28, 6—7	<i>po proročěskomu slovesi</i>	Is 66.18—20
29, 1	<i>proroku glagoljuštju o semъ</i>	Iš 35.5
29, 8	<i>i vъ eiiaggelii glagola... i paky</i>	a 32.4
		Ps 49.14
30, 14—15,		a Ma 2.14—16
16, 17, 18, 19	<i>davidъ bo voprietъ, glagole... i drugojako... i paky... i</i>	Mt 5.27—28
		a 5.32
		Ps 91.5; 97.4;
30, 20	<i>vъ eiiaggelii že glagoletъ... i paky toiže</i>	65.4; 116.1;
30, 23	<i>matfei bo reče</i>	150.5
31, 1	<i>i markъ paky glagoletъ</i>	J 1.12; 17. 20n.
31, 8—9	<i>kъ koreněfiom že pavelъ reče</i>	Mt 28.18—20
		Mc 16.15—17
		I C 14.5—40

Život Metodějův

67, 13 67, 13—68, 1	<i>jakože řeče přemudrostь i vъ evangeliu řeče samo b(o)žie slovo přečistými usty, vъplъštъse na posleđbneja lěta našego radi s(ъ)p(a)senię</i>	Pr 8.25 J 14.11 J 15.26 Ps 32.6, 9
68, 2 68,3—4 72, 9	<i>jakože řeče samъ s(y)nъ b(o)žiemъ glas(o)mъ jako gl(agole)tъ d(a)v(i)dъ po slovesi s(ve)t(a)go ap(o)s(to)la petra, jakože řeče</i>	1 P 2.17
74, 2—3	<i>da se isplъnitъ knižbnoje slovo jako... i drugoide</i>	Ps 116.1 a A 2.11,4
77,2—3	<i>jako se sъkonъčati na nemъ ap(o)s(to)lskomu slovesi</i>	2 C 11.26—27

Vcelku lze analýzu biblických citátů a odkazů na bibli v ŽK a ŽM shrnout tak,⁹ že v ŽM jsou zdrojem „biblického zabarvení jazyka“ památky a tvoří tak v její textové struktuře výstavbovou složku plánu jazykového, kdežto v ŽK vystupují větší jako samostatné motivy, a představují tedy autonomní jednotky plánu motivické výstavby textu (s funkcí argumentačně a dokumentačně podpořit místa ideově vypjatá — např. při líčení Konstantinových disputací a polemik s mohamedány, trojjazyčníky aj.). Toto podstatně rozdílné využití biblického materiálu v kompozici památek stejného literárního žánru je podle našeho názoru vážnou překážkou pro uznání teze o jejich společném autorovi.

I při pozorování pouhých dvou tematicky, kompozičně i ideově blízkých a navzájem spjatých skladeb vynořují se tedy z velkomoravské literární minulosti siluety — zatím anonymní — různých tvůrčích individualit. Potvrzuje se tak znovu myšlenka, že velkomoravská literární tvorba byla dílem většího počtu tvůrců, takže máme právo mluvit o ní jako o výsledku pracovního úsilí celé literární školy.¹⁰ Tento poznatek má zásadní důležitost jak pro historika literatury a kultury, tak i pro lingvistu zkoumajícího nejstarší slovanský spisovný jazyk, jeho velkomoravskou normu a stylové hodnoty.

2.

Pozoruhodný vývojový oblouk opsal v slavistice názor na důvody Rostislavova poselství do Byzance. Od počátků vědecké slavistiky se jako rozhodující, a zprvu vlastně jediný, uváděl motiv jazykový; toto přesvědčení se opíralo o moravské poselství byzantskému císaři Michaelovi, neboť v něm byla podle znění ŽK obsažena mj. i tato slova: „... nemáme takového učitele, který by nám vyložil v našem jazyku pravou křesťanskou víru“.¹¹ Zčásti už v 19. a pak i ve 20. století byly však

⁹ Z jiného hlediska prozkoumal biblické citáty v obou památkách V. Kyas v článku *Starozákonní citáty v Životě Konstantinově a Metodějově* (Slavia 32, 1963, 367—374); na základě textové kritického srovnání dospěl k závěru, že citáty ze Starého zákona — ať už jde o celé verše, nebo jen o verbální reminiscence — se v obou památkách v podstatě shodují s tím hotovým stl. zněním, které je dochováno v nejstarších csl. rukopisech parimejníku.

¹⁰ Srov. nověji R. Večerka (LF 94, 1971, str. 147 — 148).

¹¹ V originále *učitele ne imamъ takovago, iže by ny vъ svoi jazykъ istuju věru christianъskuju skazalъ* (srov. Magnae Moraviae fontes historici II, Brno 1967, str. 99).

jako další hnací síly tohoto aktu objeveny i okolnosti takto verbis expressis v pramenech neuváděné, např. potřeba moravských vládnoucích kruhů uspořádat z důvodů vnitřních i zahraničně politických poměry v moravské církvi, ztroskotání moravského poselství v Římě, přitažlivost Byzance jako možného spojence a mocenské protiváhy k alianci fransko-bulharské aj. A není bez zajímavosti, že zatímco si tyto nověji objevené důvody zachovávají ve vědě pevné místo,¹² začínají se v poslední době v odborné literatuře objevovat pochybnosti o důvodu tradičním, o jazykovém motivu Rostislavova poselství do Byzance. Kritika jeho původnosti vychází z faktu, že zmínka o vyučování „v našem jazyce“ není obsažena ve všech rukopisech ŽK, nýbrž chybí v úryvku zachovaném jako lecke charvátsko-hlaholských cyrilometodějských oficií, která jsou přitom rukopisně starší než nejstarší zachované rukopisy úplného znění ŽK. Tato okolnost vedla J. Kurze k připuštění domněnky, že slova *въ свои языкъ* by mohla být v textu dochovaných kompletních znění ŽK mladší vsuvkou,¹³ a F. Dvorníka dokonce k tomu, že slova *въ свои языкъ* v citaci řeči moravského poselstva podle ŽK vynechává jako nepůvodní a jazykovou stránku v moravské žádosti o učitele víry nebere vůbec v úvahu.¹⁴

Podle našeho mínění však mluví řada závažných faktů pro to, že slova *въ свои языкъ* v textu ŽK původní jsou.

Jsou to na prvním místě fakta literární povahy. Posuzujeme-li ŽK z hlediska jeho literárního tvaru a jeho sujetově-motivické výstavby, objeví se 14. kapitola jako řetězec těchto motivů:

1. Příchod moravského poselstva do Byzance s žádostí o učitele víry (znalého slovanského jazyka).

2. Císař pověřuje moravskou misí Konstantina.

3. Císařův dialog s Konstantinem o tom, zda mají Moravané písmo pro svůj jazyk.

4. Scéna Konstantinova „vynálezu“ slovanského písma a překladu prvních slov do slovanštiny.

5. Odchod Konstantinův na Moravu k Rostislavovi s císařovým dopisem, v němž je na prvním místě zdůrazněna jazyková stránka byzantské mise na Moravě.

Motivická výstavba 14. kapitoly jako celku se tedy zcela organicky a důsledně rozvíjí z výchozího „jazykového“ motivu v textu moravského poselstva, ba lze říci, že na něm a právě na něm vlastně celý následující text 14. kapitoly kompozičně stojí, neboť prakticky každý následující motiv zobrazuje nějakou reakci na jazykovou složku v žádosti moravského poselstva — reakci řečí (motiv 3), reakci tvůrčím činem (motiv 4), a reakci dopisem (motiv 5) — a přímo ji tak implikuje. Kdyby jazyková složka moravského poselství v Byzanci nebyla obsažena už v původním znění památky, ztratila by celá 14. kapitola svou kompoziční logiku.

Ke stejnému závěru o původnosti jazykové složky v žádosti moravského poselstva vede pozorování ŽK nikoli z hlediska jeho výstavby jako literárního díla, tj. z hlediska vzájemných vazeb jednotlivých motivů, nýbrž z hlediska jeho výpovědi o zobrazované realitě, tj. jako historického pramene. Pro posouzení naší otázky je zvláště důležitá formulace Michalova listu Rostislavovi, jehož začátek zní takto: „Bůh, který chce, aby každý došel k poznání pravdy a usiloval o větší

¹² Srov. nověji např. Ch. Polenakovik': *Diplomatskoti označaj na misiite na brak'ata Kiril i Metodija so osoben osvrt na moravskata misija* (Simpozium 1100-godišnina od smrtta na Kiril Solunski I, Skopje 1970, 197 — 204).

¹³ J. Kurz: *Několik poznámek k textu ŽK a ŽM* (Studia in honorem T. Lehr-Splawiński, 1963, 183—189, viz zejm. 186 n.).

¹⁴ F. Dvorník: *Byzantské misie u Slovanů*, Praha 1970, str. 90.

důstojenství, uviděv tvou víru a snahu, učinil i nyní za našich let — zjeviv pro váš jazyk písmena — to, co se nestalo už dávno, leda za prvních let: abyste i vy byli připočtení k velikým národům, které slaví Boha svým jazykem“.¹⁵ Budeme-li tento text hodnotit jako přímou citaci nebo aspoň věcně věrnou parafrázi reálné odpovědi byzantského císaře na poselství moravského knížete, musíme vzít i v úvahu obvyklé dobové postupy podobné diplomatické korespondence, v níž odpověď zpravidla obsahovala nejen věcnou, ale i formulační parafrázi žádosti. Jestliže se tedy Michaelův list začíná pasáží o slovanském literárním jazyce jako základním přínosu byzantské mise na Moravě, předpokládá to „jazykovou“ složku žádosti už i v poselství Rostislavově.

Ostatně i podle 5. kapitoly ŽM jediným „kvalifikačním předpokladem“ toho, že pro moravskou misi byli vybráni právě Konstantin a Metoděj, byl soluňský původ obou bratří a s ním související dokonalá znalost slovanské řeči; po žádosti moravského poselstva o učitele víry zdůvodnil totiž byzantský císař pověření Konstantina a Metoděje těmito slovy: „Vy jste přece Soluňané a všichni Soluňané hovoří čistě slovansky.“¹⁶

A konečně je třeba vzít při řešení otázky o původním znění moravského poselství v podání ŽK v úvahu i důvody textově kritické. Jak už bylo řečeno, nejsou slova *vz svoi jazykz* doložena v úryvcích z ŽK obsažených jako lekcce oficií ke cti Cyrila a Metoděje v charvátsko-hlaholských breviářích (a to v tzv. rukopise lublaňském otiském m. j. i ve vydání Lavrovové a v rukopise vatikánském vydaném Japundžićem v periodiku Radovi Stsl. instituta 1955). Chronologicky jsou sice tyto rukopisy s úryvkem ŽK o něco starší než nejstarší dochované opisy úplného znění památky, ale stáří rukopisné jim nezaručuje automaticky i starobylost (a původnost) textovou. Naopak je třeba počítat s tím, že části rozsáhlejších hagiografických skladeb bývaly do breviářových lekcí vkomponovány v podobě různé krácené a zestručňované.¹⁷ Nepřítomnost obratu *vz svoi jazykz* v literárních útvarech právě tohoto typu je příznivější výkladu, podle něhož by toto jejich textové minus bylo sekundární elizí, než takovému hodnocení, podle něhož by textové plus kompletních verzí mělo být sekundární konjekturou.¹⁸

Mohli jsme tedy uvést vážné důvody literárně kompoziční, „reálné“ i textově kritické na podporu přesvědčení o původnosti slov *vz svoi jazykz* v projevu moravského poselstva na byzantském dvoře (v podání ŽK, kap. XIV.). Tento závěr má dosah jak pro rekonstrukci původního znění památky, tak i pro úvahy o charakteru staroslověštiny jako spisovného jazyka Velké Moravy: Jednalo-li se o jazykové stránce byzantské mise od samého počátku už v Byzanci, podílely se na zrodu nejstaršího slovanského spisovného jazyka organizačně kulturní iniciativa vycházející z Velké Moravy a kulturní i jazyková situace v Byzanci. Balkánský původ staroslověštiny a fakt, že se ve spisovné funkci začala formovat na překladech z řečtiny jako jazyk liturgický, na druhé straně pak nové jazykové (i kulturní)

¹⁵ V originále *богъ, иже велитъ всекому, дабы въ разумъ истинныи пришесть, и на болюши се чинъ подвижалъ, видѣвъ вѣру твою и подвигъ, створи и нынѣ в наса лѣта, явилъ букви (var. книги) въ вашь языкъ егоже не бѣ дано было, токмо въ перваја лѣта, да и вы прищете се величѣхъ языкѣхъ, и се славетъ бога своимъ языкомъ* (Magnae Moraviae fontes historici II, Brno 1967, 100–101).

¹⁶ V originále *vy bo jesta selunenina, da selunene vsi čisto slověnsky besědujute* (Magnae Moraviae fontes historici II, Brno 1967, str. 145).

¹⁷ Viz V. K. yas: *Charvátskohlaholské texty Života Konstantinova* (Slavia 35, 1966, 530–553, zvl. str. 543–544).

¹⁸ Z toho důvodu též N. Radovich, který zevrubně prozkoumal různostění ŽK v charvátsko-hlaholských lekcích a v cyrilských rukopisech úplného znění ŽK, v rekonstrukci původního znění slova *vz svoi jazykz* uvádí (*Le pericope glagolitiche della Vita Costantiniana e la tradizione manoscritta cirillica*, Napoli 1968, srov. rekonstruovaný text XIV. kapitoly na str. 146).

